

Rafał Kamiński

Uniwersytet w Białymstoku
mskaminskirafal@gmail.com

Charakterystyka wybranych instytucji probacyjnych w kontekście udziału organizacji pozarządowych w ich realizacji

Characteristics of Selected Institutions of Probation in the Context of the Participation
of Non-Governmental Organizations in their Implementation

Abstract: This article is an attempt to present the problem of probation in Poland. It contains a summary of the institutions falling within the definition of this concept. The article is divided into three parts. The first two parts concern the solutions contained in the Polish Penal Code. The third part is devoted to the subject of social factor participation in the form of non-governmental organizations. The paper also presents statistics illustrating the scale of the phenomenon of probation in Poland.

Keywords: probation, community, restorative justice

Słowa kluczowe: probacja, społeczeństwo, sprawiedliwość naprawcza

1. Omówienie pojęcia środki probacyjne

Instytucja probacji wykształciła się w systemie prawa angloamerykańskiego, w połowie XIX wieku jako środek reakcji na przestępczość nieletnich i polegała na uznaniu sprawcy za winnego zarzucanych mu czynów, zawieszeniu orzeczonej kary, obłożeniu skazanego obowiązkami na okres próby oraz określeniu próby pod dozorem kuratora¹. Podstawą probacji jest założenie, iż nie w każdym przypadku ukaranie sprawcy czynu zabronionego musi być konieczne do wypełnienia celów kary, a w szczególności powstrzymania skazanego przed powrotem do przestępstwa. Ponadto względy ekonomiczne dodatkowo przemawiają za tym, aby wobec sprawców

1 J. Warylewski, Prawo karne. Część ogólna, Warszawa 2012, s. 463.

czynów o małej szkodliwości społecznej nie stosować kary pozbawienia wolności, ale poddać ich działaniu środka, który byłby stosunkowo represyjny, ale jednocześnie nie wymuszałby łożenia przez państwo na ich utrzymanie w zakładzie karnym².

Pozytywne praktyczne rezultaty omawianej instytucji na początku jej wprowadzenia w połowie XIX wieku spowodowały implementację probacji w systemach prawnych większości państw ówczesnej Europy, co doprowadziło do wytworzenia się kilku wersji opisywanego środka: duńsko-norwesko-holenderskiej polegającej na zawieszeniu całego postępowania karnego, wspomnianej już angloamerykańskiej bazującej na wydaniu wyroku skazującego z jednoczesnym zawieszeniem orzeczenia kary, niemieckiej, w której decyzja o zawieszeniu kary nie należała do sądu, ale do organu wykonawczego oraz francusko-belgijskiej pozwalającej na orzeczenie kary i jej jednoczesne zawieszenie na okres próby zakończony umorzeniem wyroku. Na tej ostatniej modyfikacji omawianego środka opierały się rozwiązania polskiego Kodeksu karnego z 1932 roku³.

W obecnie obowiązującej ustawie z dnia 6 czerwca 1997 roku – Kodeks karny⁴ zawarte są trzy środki związane z poddaniem sprawcy próbie: warunkowe umorzenie postępowania, warunkowe zawieszenie wykonania kary oraz warunkowe zwolnienie z odbycia reszty kary. Pierwsze dwa z wymienionych mogą być połączone z orzeczeniem wobec sprawcy szeregu obowiązków, również określonych w Kodeksie karnym. Stanowi to oryginalne i niespotykane nigdzie indziej podejście do kwestii zastosowania środków probacyjnych, bowiem jeden akt prawny reguluje kwestie więcej niż jednego środka związanego z poddaniem sprawcy próbie⁵.

2. Warunkowe umorzenie postępowania karnego

Środek probacyjny w postaci warunkowego umorzenia postępowania jest instytucją z pogranicza prawa karnego materialnego oraz procesowego i polega na tym, aby w sprawach drobnych ze swej natury, przy jednoczesnej pozytywnej charakterystyce sprawcy czynu, nie doprowadzać do jego skazania, ale stosując odpowiednie obciążenia wypełnić możliwie jak najwięcej celów przewidzianych dla postępowania karnego. Najogólniej ujmując, warunkowe umorzenie postępowania to środek probacyjny opierający się na zaniechaniu skazania i wymierzenia kary sprawcy winnego dopuszczenia się przestępstwa⁶.

2 S. Hypś, (w:) A. Grześkowiak, K. Wiak (red.), Kodeks karny. Komentarz, Warszawa 2014, s. 364.

3 J. Warylewski, Prawo karne..., *op. cit.*, s. 463-464.

4 Tekst jedn. Dz.U. z 2016 r. poz. 1137.

5 S. Hypś, (w:) A. Grześkowiak, K. Wiak (red.), Kodeks karny..., *op. cit.*, s. 364, G. Łabuda, (w:) J. Giezek (red.), Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz, Warszawa 2012, s. 470.

6 T. Bojarski, (w:) T. Bojarski (red.), Kodeks karny. Komentarz, Warszawa 2013, s. 197; P. Kozłowska-Kalisz, (w:) M. Mozgawa (red.), Kodeks karny. Komentarz, Warszawa 2015, s. 215-217; J. Warylewski, Prawo karne..., *op. cit.*, s. 465.

Jak wskazał Sąd Najwyższy, warunkowe umorzenie postępowania winno służyć „jako środek pogłębiania indywidualizacji odpowiedzialności karnej oraz za środek resocjalizacji, umożliwiający znaczne ograniczenie stosowania krótkoterminowych kar pozbawienia wolności, a także kar nie związanych z pozbawieniem wolności oraz zastąpienie takich kar, gdy chodzi o niekaranych dotychczas sprawców przestępstw drobnej wagi, środkami oddziaływania wychowawczego, zdolnymi zapewnić poprawę sprawcy i wpłynąć dodatnio na przestrzeganie prawa bez potrzeby wydania wyroku skazującego”⁷.

Instytucja warunkowego umorzenia postępowania karnego została wprowadzona do polskiego systemu prawnego wraz z wejściem w życie Kodeksu karnego z 1969 roku, co było związane z panującym wówczas poglądem o istnieniu zjawiska określanego mianem kryzysu kary pozbawienia wolności. Wymuszało to niejako na ustawodawcach wielu państw poszukiwania alternatyw dla wskazanej kary, w szczególności gdy była ona krótkoterminowa⁸.

W uzasadnieniu do rządowego projektu Kodeksu karnego z 1969 roku podkreślano, iż warunkowe umorzenie jest w rzeczywistości kontrolowaną wolnością, która w przypadku negatywnego wyniku umożliwia zasądzenie racjonalnej kary lub też środka karnego. Ponadto zwrócono uwagę na fakt, że w przypadku zastosowania warunkowego umorzenia postępowania karnego odpada potrzeba przeprowadzania rozprawy głównej, co znacząco przyspiesza postępowanie, czyniąc zadość zasadzie ekonomiki procesowej. Dodatkowo orzeczenie o zastosowaniu omawianego środka karnego uwalnia skazanego od stygmatyzacji związanej z osadzeniem w zakładzie karnym⁹.

3. Charakter prawny warunkowego umorzenia postępowania karnego

Warunkowe umorzenie postępowania karnego od samego początku budziło wątpliwości co do jego charakteru prawnego. Niestety wymogi objętościowe niniejszego opracowania nie pozwalają na dokładną analizę opisywanego zagadnienia, niemniej niezbędne jest krótkie przedstawienie tego problemu, z uwagi na jego istotny charakter.

Podstawowy podział w doktrynie powstał na gruncie tego, czy omawiany środek jest orzeczeniem skazującym, ale bez wymierzenia kary, czy też warunkowe umorzenie postępowania nie jest postacią odpowiedzialności karnej, czyli nie jest skazaniem¹⁰. Wprawdzie pierwszy z prezentowanych poglądów zdobył wielu zwoln-

7 Uchwała Izby Karnej SN z dnia 29 stycznia 1971 r., VI KZP 26/69, „Orzecznictwo Sądu Najwyższego – Izba Karna i Wojskowa” 1971, nr 3, poz. 33.

8 B. Kunicka-Michalska, Warunkowe umorzenie postępowania karnego, (w:) M. Melezini (red.), System Prawa Karnego. Kary i środki karne. Poddanie sprawcy próbie, Tom 6, Warszawa 2010, s. 938.

9 S. Hypś, (w:) A. Grześkowiak, K. Wiak (red.), Kodeks karny..., *op. cit.*, s. 364-365.

10 B. Kunicka-Michalska, Warunkowe..., *op. cit.*, s. 953.

ników, to jednak druga koncepcja przeważa obecnie wśród przedstawicieli doktryny. Podkreślają oni, że choć warunkowe skazanie jest uznaniem faktu popełnienia przez skazanego zarzucanego mu czynu oraz jego winy w tym zakresie, to stanowi jedynie nową formę odpowiedzialności prawnej, a nie karnej¹¹. Drugi pogląd ponadto znalazł silne oparcie w judykaturze, która również uznała, iż nie można traktować warunkowego umorzenia postępowania karnego jako swoistej odmiany wyroku skazującego. Przykładowo Sąd Najwyższy orzekł, że „wyrok, w którym warunkowo umorzono postępowanie karne nie ma charakteru wyroku skazującego, a zatem nie mają do niego zastosowania wymogi ujęte w przepisie 413 § 2 k.p.k.”¹². Podobne stanowisko prezentował Trybunał Konstytucyjny, który to wyraził pogląd, że „różnica w określeniu niezbędnych elementów składowych wyroku skazującego i orzeczenia o warunkowym umorzeniu nie jest przypadkowa, lecz stanowi wyraz woli ustawodawcy, co do kształtu prawnego warunkowego umorzenia postępowania karnego”¹³. Ponadto w doktrynie trwa spór, czy opisywaną instytucję należy traktować jako: uwolnienie od odpowiedzialności karnej, środek reakcji karnoprawnej na przestępstwo, formę warunkowego skazania, środek karny związany z poddaniem próbie czy też przejaw oportunistycznego ścigania przestępstw¹⁴. Istotnym jest również fakt, iż zastosowanie omawianego środka probacyjnego stanowi przejaw przełamania domniemania niewinności, bowiem warunkowe umorzenie postępowania i nałożenie na skazanego obowiązków opisanych w dalszej części opracowania następuje mimo braku udowodnienia mu winy prawomocnym wyrokiem skazującym¹⁵.

4. Przesłanki zastosowania warunkowego umorzenia postępowania karnego

Na gruncie panującego obecnie Kodeksu karnego z 1997 roku ustawodawca uzależnił zastosowanie warunkowego umorzenia postępowania karnego od równoczesnego zaistnienia wszystkich przesłanek określonych w dyspozycji art. 66 § 1-3 k.k. Są to kolejno: nieznaczna wina i społeczna szkodliwość czynu, brak wątpliwości, co do jego popełnienia, uprzednia niekaralność sprawcy za przestępstwo umyślne, pozytywna prognoza kryminologiczna oraz warunek, iż przestępstwo, którego dopuścił się sprawca jest zagrożone karą nieprzekraczającą 5 lat pozbawienia wolności.

Przesłanka nieznacznej winy, której wystąpienie jest wymagane dla zastosowania omawianego środka nastrocza znacznych problemów w praktyce, bowiem wymaga ona odwołania się do katalogu okoliczności umniejszających winę, ale jednocześnie

11 *Ibidem*, s. 953-954.

12 Wyrok SN z dnia 3 października 2008 r., III KK 167/08 (niepublikowany).

13 Wyrok TK z dnia 16 maja 2000 r., P 1/99, OTK 2000, nr 4, poz. 111.

14 R.A. Stefański, Prawo karne materialne. Część ogólna, Warszawa 2008, s. 348.

15 Więcej na temat domniemania niewinności między innymi A. Jezusek, „Domniemanie winy” w prawie karnym materialnym a procesowe domniemanie niewinności, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2016, nr 2, s. 175-187.

nie pozwala na zastosowanie okoliczności ją wyłączających. Wymusza to na sądach każdorazową ocenę stanu faktycznego sprawy zgodnie z posiadaną wiedzą, doświadczeniem oraz zasadami postępowania karnego¹⁶. Znacznie mniejszych problemów nastrocza przesłanka nieznacznej szkodliwości społecznej czynu, bowiem sąd może odnieść się w tym przypadku do treści art. 115 § 2 Kodeksu karnego, gdzie wymieniono przesłanki, które określają kryteria brane pod uwagę przy określaniu stopnia społecznej szkodliwości czynu¹⁷. Pamiętać przy tym należy, iż warunkowe umorzenie postępowania karnego jest możliwe jedynie wtedy, gdy wystąpią obie opisane powyżej przesłanki, jednakże każda z nich musi być ustalona odrębnie i niezależnie¹⁸.

Brak wątpliwości co do faktu popełnienia przez skazanego zarzucanego mu czynu jest nie tylko przesłanką niezbędną do zastosowania instytucji warunkowego umorzenia postępowania, ale też pełni funkcję gwarancyjną, bowiem chroni go przed zastosowaniem omawianego środka w sytuacji, w której to oskarżony winien zostać uniewinniony¹⁹. Jak zwrócił uwagę Sąd Najwyższy, podjęcie przez sąd prawidłowej decyzji w zakresie warunkowego umorzenia postępowania wymaga, aby stan faktyczny sprawy nie budził żadnych wątpliwości w świetle zebranego materiału dowodowego i dokonanej przez sąd jego oceny. To właśnie na podstawie tych dowodów sąd ustala sprawstwo oskarżonego, stopień jego zawinienia i społecznej szkodliwości czynu, a więc okoliczności, które implikują inną przesłankę warunkowego umorzenia postępowania, a mianowicie wymóg, by okoliczności popełnienia czynu nie budziły wątpliwości²⁰. Ponadto zarówno w doktrynie jak i judykaturze panuje pogląd, iż przyznanie się oskarżonego do winy nie jest jednoznaczne ze spełnieniem omawianej przesłanki, zaś jego brak wymusza jedynie na organie orzekającym większą ostrożność, co do zastosowania omawianego środka²¹. Uprzednia niekaralność jako przesłanka do zastosowania instytucji warunkowego umorzenia postępowania obejmuje wszystkie prawomocne skazania, które nastąpiły do czasu orzekania w przedmiocie zastosowania omawianej instytucji. Przedmiotowy wymóg dotyczy nie tylko skazania za zbrodnię czy umyślny występki, ale też przypadków odstąpienia od wymierzenia kary, zastosowania środków przewidzianych dla nieletnich lub też środków zabezpieczających²². Doktryna oraz judykatura przyjmuje przy tym stanowisko mówiące, iż wymóg niekaralności dotyczy nie tylko przestępstw umyślnych, ale też umyślno-nieumyślnych i dotyczy orzeczenia wobec sprawcy jednej z kar przewidzia-

16 G. Łabuda, (w:) J. Giezek (red.), Kodeks karny..., *op. cit.*, s. 471.

17 B. Kunicka-Michalska, Warunkowe..., *op. cit.*, s. 988.

18 P. Hofmański, L.K. Paprzycki, (w:) M. Filar (red.), Kodeks karny. Komentarz, Warszawa 2012, s. 354.

19 S. Hypś, (w:) A. Grześkowiak, K. Wiak (red.), Kodeks karny..., *op. cit.*, s. 367.

20 Wyrok SN z dnia 20 października 2011 r., III KK 159/11, Lex nr 1101665.

21 P. Hofmański, L.K. Paprzycki, (w:) M. Filar (red.), Kodeks..., *op. cit.*, s. 354; G. Łabuda, (w:) J. Giezek (red.), Kodeks karny..., *op. cit.*, s. 475; wyrok SN z dnia 11 lipca 1985 r., RNw 17/85, „Orzecznictwo Sądu Najwyższego – Izba Karna i Wojskowa” 1986, nr 3/4, poz. 18.

22 P. Kozłowska-Kalisz, (w:) M. Mozgawa (red.), Kodeks karny..., *op. cit.*, s. 215-217.

nych w art. 32 Kodeksu karnego²³. Sąd Najwyższy podkreśla również, że „warunek uprzedniej niekaralności za przestępstwo umyślne ma charakter bezwzględny i nie zależy od stanu wiedzy sądu rozpoznającego sprawę”²⁴. Jednocześnie pamiętać należy, iż dla orzeczenia o zastosowaniu warunkowego umorzenia postępowania nie ma znaczenia uprzednie skazanie za przestępstwo umyślne, jeżeli doszło już do jego zatarcia²⁵.

Przesłanka pozytywnej prognozy kryminologicznej jest najbardziej subiektywna spośród wszystkich wymogów niezbędnych dla zastosowania opisywanego środka, choć sąd decydując o orzeczeniu warunkowego umorzenia postępowania musi posiadać uzasadnione podstawy do przyjęcia, iż skazany będzie przestrzegał panującego porządku prawnego, a w szczególności nie popełni ponownie przestępstwa²⁶. Sąd decydując o zastosowaniu omawianej instytucji, zwraca uwagę na postawę sprawcy (w szczególności okazanie skruchy, wyrażenie chęci poprawy oraz czy zdarzenie miało charakter incydentalny), jego właściwości i warunki osobiste (rozumiane jako cechy charakteru, temperamentu, ale też poziom wykształcenia sprawcy) oraz dotychczasowy tryb życia (w szczególności chodzi tu o elementy życia sprawcy, które przyczyniły się do popełnienia przestępstwa, takie jak warunki środowiskowe, rodzinne i mieszkaniowe sprawcy)²⁷.

Granica maksymalnego zagrożenia karą niezbędna dla zastosowania instytucji warunkowego umorzenia postępowania karnego nie może przekraczać 5 lat. Opisywana przesłanka jako jedyna ma charakter *stricte* formalny. Powoduje to, iż dla jej zaistnienia nie ma znaczenia zastosowanie przewidzianych przepisami prawa możliwości nadzwyczajnego złagodzenia czy obostrzenia kary²⁸.

5. Uwagi końcowe dotyczące warunkowego umorzenia postępowania

Opisywany środek probacyjny ma wyłącznie charakter fakultatywny i może być orzeczony jedynie wyrokiem sądu. Prokurator po stwierdzeniu wystąpienia wyżej wymienionych przesłanek może zamiast aktu oskarżenia skierować do sądu wniosek o zastosowanie wobec sprawcy opisywanej instytucji, wskazując okres próby, obowiązki, które winien wypełnić oskarżony oraz ewentualnie określić zakres dozoru²⁹.

Warunkowe umorzenie postępowania orzekane jest na okres próby wynoszący od roku do lat 3, licząc od daty uprawomocnienia się orzeczenia o jego zastosowaniu

23 S. Hypś, (w:) A. Grześkowiak, K. Wiak (red.), Kodeks karny..., *op. cit.*, s. 368; G. Łabuda, (w:) J. Giezek (red.), Kodeks karny..., *op. cit.*, s. 474; postanowienie SN z dnia 1 października 2003 r., II KK 156/03, „Orzecznictwo Sądu Najwyższego w Sprawach Karnych” 2003, nr. 1 poz. 2080.

24 Wyrok SN z dnia 1 lutego 2011 r., IV KK 406/10, Lex nr 725081.

25 P. Hofmański, L.K. Paprzycki, (w:) M. Filar (red.), Kodeks..., *op. cit.*, s. 355.

26 B. Kunicka-Michalska, Warunkowe..., *op. cit.*, s. 996.

27 S. Hypś, (w:) A. Grześkowiak, K. Wiak (red.), Kodeks karny..., *op. cit.*, s. 369; G. Łabuda, (w:) J. Giezek (red.), Kodeks karny..., *op. cit.*, s. 475.

28 P. Kozłowska-Kalisz, (w:) M. Mozgawa (red.), Kodeks karny..., *op. cit.*, s. 215-217.

29 R.A. Stefański, Prawo..., *op. cit.*, s. 352.

i ma na celu weryfikację prognozy kryminologicznej, a także wychowawcze oddziaływanie na sprawcę³⁰.

Ponadto sąd może oddać sprawcę pod dozór kuratora lub osoby godnej zaufania, stowarzyszenia, instytucji albo organizacji społecznej, do której działalności należy troska o wychowanie, zapobieganie demoralizacji lub pomoc skazanym³¹.

Umarzając warunkowo postępowanie, sąd zobowiązuje sprawcę do naprawienia szkody w całości lub części, a w miarę możliwości nakłada na niego obowiązek zadośćuczynienia za doznaną krzywdę, albo zamiast tych obowiązków orzeka nawiązkę. Dodatkowo w zależności od potrzeb sąd orzeka o nałożeniu na sprawcę obowiązków mających postać informowania sądu lub kuratora o przebiegu okresu próby, przeproszenia pokrzywdzonego, wykonywania ciężącego na nim obowiązku łżenia na utrzymanie innej osoby, powstrzymania się od nadużywania alkoholu lub używania innych środków odurzających, poddania się terapii uzależnień, poddania się terapii, w szczególności psychoterapii lub psychoedukacji, uczestnictwa w oddziaływaniach korekcyjno-edukacyjnych, powstrzymania się od kontaktowania się z pokrzywdzonym lub innymi osobami w określony sposób lub zbliżania się do pokrzywdzonego lub innych osób, opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym. Ponadto sąd może orzec o zastosowaniu środków karnych w postaci świadczenia pieniężnego lub zakazu prowadzenia pojazdów do lat 2³².

W 2015 roku przed sądami I instancji warunkowo umorzono 26 959 postępowań, z czego 26 153 z oskarżenia publicznego i 747 z oskarżenia prywatnego. Stanowi to spadek w stosunku do 2014 roku, w którym dokonano 27 418 warunkowych umorzeń postępowania, kolejno 26 725 z oskarżenia publicznego oraz 663 z oskarżenia prywatnego³³.

Sąd obligatoryjnie podejmuje warunkowo umorzone postępowanie w przypadku, w którym sprawca w okresie próby popełnił przestępstwo umyślne, za które został skazany. Fakultatywnie podjęcie postępowania następuje, gdy sprawca rażąco narusza porządek prawny, uchyla się od nałożonych obowiązków, a w szczególności gdy dopuścił się popełnienia innego przestępstwa³⁴. W omawianych przypadkach sąd ma jednak obowiązek podjęcia warunkowo umorzonego postępowania, jeżeli skazany otrzymał pisemne upomnienie od sądowego kuratora zawodowego, chyba że przemawiają przeciwko temu szczególne względy.

30 J. Warylewski, *Prawo...*, *op. cit.*, s. 466; P. Kozłowska-Kalisz, (w:) M. Mozgawa (red.), *Kodeks karny...*, *op. cit.*, s. 218-219.

31 Ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. o kuratorach sądowych (Dz.U. z 2001 r. Nr 98, poz. 1071 ze zm.); rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 26 lutego 2013 r. w sprawie sposobu wykonywania obowiązków i uprawnień przez kuratorów sądowych w sprawach karnych wykonawczych (Dz.U. poz. 335); rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 1 grudnia 2003 r. w sprawie szczegółowego zakresu i trybu uczestnictwa podmiotów w wykonywaniu kar, środków karnych, zabezpieczających i zapobiegawczych, a także społecznej kontroli nad ich wykonywaniem (Dz.U. z 2003 r. Nr 211, poz. 2051).

32 J. Warylewski, *Prawo...*, *op. cit.*, s. 466.

33 Mały rocznik statystyczny 2016, Warszawa 2016, s. 88; Mały rocznik statystyczny 2015, Warszawa 2015, s. 87.

34 T. Bojarski, (w:) T. Bojarski (red.), *Kodeks karny...*, *op. cit.*, s. 201.

6. Instytucja warunkowego zawieszenia wykonania kary

Warunkowe zawieszenie wykonania kary jest kolejnym środkiem probacyjnym zawartym w Kodeksie karnym z 1997 roku i polega ono na ukaraniu sprawcy poprzez wymierzenie mu stosownej kary, z jednoczesną rezygnacją z jej wykonania³⁵.

W doktrynie od początków istnienia opisywanej instytucji podkreślano, iż pełni ona ważną rolę kryminalnopolityczną. Podobnie jak w przypadku warunkowego umorzenia postępowania i ten środek probacyjny stanowi alternatywę dla kary pozbawienia wolności, z jednoczesnym wypełnieniem indywidualnoprorewencyjnych celów dla niej przewidzianych oraz pozwala skazanemu uniknąć stygmatyzacji wynikającej z osadzenia go w zakładzie karnym oraz eliminuje związane z tym koszty. Ponadto warunkowe zawieszenie wykonania kary ma na celu zapobieżenie powrotowi sprawcy do przestępstwa oraz dalszemu naruszaniu przez niego porządku prawnego³⁶.

7. Przesłanki zastosowania warunkowego zawieszenia wykonania kary

Warunkowe zawieszenie wykonania kary może zostać zastosowane wobec kary pozbawienia wolności nieprzekraczającej jednego roku. W szczególnych przypadkach określonych w Kodeksie karnym możliwe jest również orzeczenie o warunkowym zawieszeniu wykonania kary w przypadku, gdy górna granica kary pozbawienia wolności wynosi lat 5³⁷.

Chodzi tu w szczególności o sytuacje, w stosunku do których kara może zostać wymierzona z dobrodziejstwem jej nadzwyczajnego złagodzenia, a więc wtedy, gdy sprawca wydał współników lub ujawnił istotne okoliczności przestępstwa albo na wniosek prokuratora, gdy sprawca niezależnie od wyjaśnień złożonych w swojej sprawie, ujawnił przed organem ścigania i przedstawił istotne okoliczności nieznanе dotychczas temu organowi, a które dotyczyły przestępstwa zagrożonego karą powyżej 5 lat pozbawienia wolności³⁸.

Na uwadze należy mieć przy tym stanowisko Sądu Najwyższego, który wskazuje, że wymóg nieprzekraczania okresu kary pozbawienia wolności „dotyczy także sytuacji, gdy rozstrzygnięcie o warunkowym zawieszeniu dotyczy kary łącznej, która została orzeczona w wyniku połączenia kar pozbawienia wolności orzeczonych z warunkowym zawieszeniem ich wykonania”³⁹.

35 S. Hypś, (w:) A. Grześkowiak, K. Wiak (red.), Kodeks karny..., *op. cit.*, s. 364.

36 J. Skupiński, Warunkowe umorzenie postępowania karnego, (w:) M. Melezini (red.), System Prawa Karnego. Kary i środki karne. Poddanie sprawcy próbie, Tom 6, Warszawa 2010, s. 1061; G. Łabuda, (w:) J. Giezek (red.), Kodeks karny..., *op. cit.*, s. 491.

37 R.A. Stefański, Prawo..., *op. cit.*, s. 353-354; P. Hofmański, L.K. Paprzycki, (w:) M. Filar (red.), Kodeks..., *op. cit.*, s. 372.

38 J. Skupiński, (w:) R.A. Stefański (red.), Kodeks karny. Komentarz, Warszawa 2015, s. 468-479.

39 Wyrok SN z dnia 4 października 2004 r., IV KK 232/04, „Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Prokuratura i Prawo” 2005, nr 4, poz. 1.

Decydując o zastosowaniu wobec sprawcy instytucji warunkowego zawieszenia kary sąd bierze pod uwagę w zbliżonym zakresie przesłankę o charakterze materialnym, jaka występowała w przypadku warunkowego umorzenia postępowania, a więc postawę sprawcy, jego właściwości i warunki osobiste, dotychczasowy tryb życia, a także zachowanie się po popełnieniu przestępstwa⁴⁰. Jak zauważył Sąd Najwyższy, wyżej wskazane okoliczności brane pod uwagę przy orzekaniu o zastosowaniu dobrodziejstwa warunkowego zawieszenia wykonania kary nie mają charakteru katalogu zamkniętego, o czym świadczy użyty zwrot „przede wszystkim”⁴¹.

Co ciekawe, w odróżnieniu od instytucji warunkowego umorzenia postępowania dotychczasowa niekaralność sprawcy nie przesądza o wyłączeniu w stosunku do jego osoby zastosowania instytucji warunkowego zawieszenia wykonania kary⁴². Kodeks karny przewiduje jednak wyłączenie stosowania omawianej instytucji w stosunku do sprawców występków o charakterze chuligańskim, oraz osób skazanych wcześniej prawomocnym wyrokiem za prowadzenie pojazdu mechanicznego pod wpływem alkoholu lub środka odurzającego, chyba że zachodzą szczególne okoliczności⁴³.

8. Uwagi końcowe dotyczące warunkowego zawieszenia wykonania kary

Podobnie jak w przypadku warunkowego umorzenia postępowania, również zastosowanie omawianego środka probacyjnego ma charakter fakultatywny i jest uzależnione jedynie od decyzji sądu, który decyduje o spełnieniu przez sprawcę wszystkich opisanych powyżej przesłanek⁴⁴.

Zawieszenie wykonania kary następuje na okres próby od jednego roku do lat 3. Jednakże ulega on wydłużeniu w zależności od właściwości sprawcy i wynosi kolejno: od 2 do 5 lat wobec sprawcy młodocianego oraz sprawcy, który popełnił przestępstwo z użyciem przemocy na szkodę osoby wspólnie zamieszkującej oraz do lat 10 na podstawie art. 60 § 5 Kodeksu karnego⁴⁵.

Sąd orzekając o warunkowym zawieszeniu wykonania kary może oddać skazanego w okresie próby pod dozór kuratora, osoby godnej zaufania lub odpowiedniej organizacji społecznej. Obligatoryjnie jednak sąd decyduje o zastosowaniu dozoru w stosunku do skazanego młodocianego będącego sprawcą przestępstwa umyślnego, sprawcy określonego w art. 64 § 2, w stosunku do sprawcy przestępstwa związanego z zaburzeniami preferencji seksualnych oraz sprawcy, który popełnił przestępstwo z użyciem przemocy na szkodę osoby wspólnie zamieszkującej⁴⁶.

40 M. Budyn-Kulik, (w:) M. Mozgawa (red.), Kodeks karny. Komentarz, Warszawa 2015, s. 222-225.

41 Postanowienie SN z dnia 7 października 2010 r., II KK 246/10, „Biuletyn Sądu Najwyższego”, nr 7, s. 28.

42 G. Łabuda, (w:) J. Giezek (red.), Kodeks karny..., *op. cit.*, s. 491.

43 J. Skupiński, (w:) R.A. Stefański (red.), Kodeks..., *op. cit.*, s. 468-479.

44 M. Budyn-Kulik, (w:) M. Mozgawa (red.), Kodeks..., *op. cit.*, s. 222-225.

45 R.A. Stefański, Prawo..., *op. cit.*, s. 355.

46 J. Warylewski, Prawo..., *op. cit.*, s. 467.

Zawieszeniu wykonania kary może towarzyszyć orzeczenie grzywny, która ma charakter akcesoryjny i pełni rolę dolegliwości o charakterze ekonomicznym oraz jak zauważył Sąd Najwyższy „przeciwdziała błędnemu mniemaniu, że kara pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jest przejawem pobłażliwości wobec sprawców przestępstw⁴⁷”.

Ponadto warunkowe zawieszenie wykonania kary może wiązać się z nałożeniem na sprawcę szeregu obowiązków, które mają charakter fakultatywny. Są to kolejno obowiązki: informowania sądu lub kuratora o przebiegu okresu próby, przeproszenia pokrzywdzonego, wykonywania ciężącego na nim obowiązku lożenia na utrzymanie innej osoby, wykonywania pracy zarobkowej, nauki lub przygotowania się do zawodu, powstrzymania się od nadużywania alkoholu lub używania innych środków odurzających, poddania się terapii uzależnień, poddania się terapii, w szczególności psychoterapii lub psychoedukacji, uczestnictwa w oddziaływaniach korekcyjno-edukacyjnych, powstrzymania się od przebywania w określonych środowiskach lub miejscach, powstrzymania się od kontaktowania się z pokrzywdzonym lub innymi osobami w określony sposób lub zbliżania się do pokrzywdzonego lub innych osób, opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym, innego stosownego postępowania w okresie próby, które może zapobiec popełnieniu ponownie przestępstwa⁴⁸.

W 2013 roku sądy warunkowo zawiesiły wykonanie 197 998 kar, z czego 195 348 dotyczyło pozbawienia wolności, 1 093 dotyczyło ograniczenia wolności, a 1 557 odnosiło się do samoistnej kary grzywny, czyli znacznie więcej niż w 2014 roku, kiedy to sądy dokonały warunkowego zawieszenia wykonania 165 429 kar, wśród których 163 534 dotyczyło pozbawienia wolności, 897 odnosiło się do ograniczenia wolności, zaś 998 mówiło o samoistnej karze grzywny⁴⁹.

9. Sprawowanie nadzoru przez instytucje pozarządowe

Ciekawym i niezmiernie rzadko poruszonym w literaturze przedmiotu zagadnieniem, ściśle powiązanim z obydwojema opisanymi wyżej środkami probacyjnymi, jest dozór sprawowany przez organizacje pozarządowe – określane w skrócie jako NGO (z ang. *non-governmental organization*). O ile bowiem instytucja kuratora jest częstym przedmiotem rozważań zarówno doktryny jak i praktyki, to kwestie dozoru sprawowanego przez inne uprawnione do tego podmioty są marginalizowane.

Jak już wskazano wyżej, na mocy art. 67 § 2 k.k. oraz art. 73 k.k. sąd może lub musi oddać osobę, wobec której zastosowano jeden z opisanych powyżej środków

47 M. Budyn-Kulik, (w:) M. Mozgawa (red.), *Kodeks...*, op. cit., s. 222-225.; G. Łabuda, (w:) J. Giezek (red.), *Kodeks karny...*, op. cit., s. 495; wyrok SN z dnia 18 lipca 1975 r., V KRN 76/75, „Orzecznictwo Sądu Najwyższego – Izba Karna i Wojskowa” 1976, nr , poz. 6.

48 M. Budyn-Kulik, (w:) M. Mozgawa (red.), *Kodeks...*, op. cit., s. 222-225.

49 Mały rocznik statystyczny 2016..., op. cit., s. 90-91.

probacyjnych pod dozór stowarzyszenia, instytucji albo organizacji społecznej, do której działalności należy troska o wychowanie, zapobieganie demoralizacji lub pomoc skazanym.

Żaden z aktów prawnych funkcjonujących na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej nie zawiera definicji legalnej wyżej wymienionych organizacji. Niezbyt pomocne dla ich określenia są również doktryna i orzecznictwo – z uwagi na wskazany już fakt pomijania omawianych kwestii w swoich rozważaniach. Tym samym zgodzić się należy z podejściem przyjętym przez Sąd Rejonowy dla Krakowa Śródmieście w Krakowie, który stwierdził, że o uprawnieniu do zaliczenia organizacji NGO jako wypełniającej dyspozycję obu artykułów winna decydować treść statutu danego stowarzyszenia, instytucji albo organizacji społecznej – a zwłaszcza określony w nim cel działania⁵⁰.

Szczegółowe rozwiązania dotyczące sprawowania dozoru przez organizacje pozarządowe statuuje rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 1 grudnia 2003 r. w sprawie szczegółowego zakresu i trybu uczestnictwa podmiotów w wykonywaniu kar, środków karnych, zabezpieczających i zapobiegawczych, a także społecznej kontroli nad ich wykonywaniem⁵¹.

Ten akt prawny w swej treści zawiera między innymi katalog czynności, jakie mogą wykonywać organizacje pozarządowe, określa warunki niezbędne do sprawowania nadzoru, a także reguluje kwestie zawierania stosownych porozumień organizacji pozarządowych z podmiotami odpowiedzialnymi za sprawowanie wymiaru sprawiedliwości na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej.

Interesujący jest przy tym fakt, że organizacje pozarządowe, i tak wyposażone w szereg uprawnień, dodatkowo nabyły kompetencje do: odwiedzania osób, których dotyczy postępowanie, w miejscu ich zamieszkania lub pobytu, w tym również w zakładach karnych, oraz kontaktowania się z ich rodziną; żądania niezbędnych informacji i wyjaśnień od osób znajdujących się w okresie próby, objętych dozorem lub tych, na które nałożono obowiązki; współdziałania z właściwymi stowarzyszeniami, organizacjami i instytucjami w zakresie poprawy warunków bytowych i zdrowotnych, zatrudnienia i szkolenia osób, których dotyczy postępowanie wykonawcze; współdziałania z administracją zakładów karnych w zakresie odpowiedniego przygotowania skazanych do zwolnienia; przeglądania akt sądowych i sporządzania z nich odpisów w związku z wykonywaniem czynności zleconych przez sąd; przeprowadzania wywiadów środowiskowych i zbierania niezbędnych informacji od organów administracji rządowej, samorządu terytorialnego, zakładów pracy, stowarzyszeń, organizacji i instytucji; podejmowania innych czynności niezbędnych dla prawidłowo-

50 Informacja dot. uprawnień stowarzyszeń, organizacji i instytucji, do których działalności należy troska o wychowanie, zapobieganie demoralizacji lub pomoc skazanym albo osób godnych zaufania do sprawowania dozoru nad skazanym lub sprawcą przestępstwa dostępna pod adresem <http://www.krakow-sr.sr.gov.pl/?c=mdPliki-cm-Pobierz-163-SW5mb3JtYWNoYSAtdAYmJyYyMTMucGRm> (data dostępu: 16.06.2014 r.).

51 Dz.U. z 2003 r. Nr 211, poz. 2051.

wego wykonywania kar, środków karnych i środków zabezpieczających oraz udzielania skazanym innej stosownej pomocy⁵².

Zaangażowanie organizacji pozarządowych w sprawowanie dozoru nad osobami, wobec których zastosowano warunkowe umorzenie wykonania kary lub jej warunkowe zawieszenie, jest próbą zachęcenia obywateli i społeczności lokalnych do dobrowolnego współdziałania w procesach readaptacji sprawców przestępstw, a w szczególności umożliwienia przystosowania sprawców przestępstw do życia w społeczeństwie z jednoczesnym podnoszeniem świadomości prawnej oraz zwiększeniem panującego ładu i porządku⁵³.

10. Podsumowanie

Dokonując zestawienia oraz analizy obu opisanych wyżej instytucji, nie sposób nie dojść do przekonania o słuszności ich stosowania. Zarówno warunkowe umorzenie postępowania, jak też warunkowe zawieszenie wykonania kary pozbawienia wolności dają sprawcom czynów o nieznacznej szkodliwości społecznej możliwość poniesienia odpowiedzialności oraz wypełnienia innych celów przewidzianych dla instytucji kary, z jednoczesnym uniknięciem stygmatyzacji związanej z osadzeniem ich w zakładzie karnym oraz ponoszenia przez Skarb Państwa kosztów wynikających z tego faktu.

Na korzyść omówionych powyżej instytucji przemawia fakt, iż w przypadku ich stosowania nie występują negatywne skutki towarzyszące zazwyczaj karze pozbawienia wolności. Skazany nie zrywa więzi ze społeczeństwem, nie następują w nim zmiany osobowości wynikające z odseparowania go od rodziny czy też środowiska, w którym się obraca. Równocześnie skazany nie zostaje poddany integracji z innymi skazanymi odbywającymi karę pozbawienia wolności. Co więcej, kontrola, jakiej podlega skazany w trakcie zasądzanego okresu próby oraz nałożone na niego obowiązki dają zadość sprawiedliwościowemu celowi kary. Warunki osobiste skazanego, jego postawa, a także pozytywna prognoza kryminologiczna – będące przesłankami do zastosowania opisanych środków probacyjnych – pozwalają na przyjęcie, iż ich indywidualnoprzewencyjny charakter pozwoli skazanemu na odbycie kary z uwzględnieniem racjonalnych oraz ekonomicznych uwarunkowań, które jednocześnie spełnią jej społeczną i wychowawczą rolę (biorąc pod uwagę wszelkie normy szeroko rozumianego humanitaryzmu), a tym samym zapobiegną popełnieniu przez skazanego kolejnego czynu zabronionego.

52 Więcej informacji na ten temat można uzyskać z prezentacji pt. Uczestnictwo społeczeństwa w wykonywaniu orzeczeń sądu dostępnej na oficjalnej stronie Ministerstwa Sprawiedliwości pod adresem <http://bip.ms.gov.pl/pl/ministerstwo/struktura-organizacyjna/rada-glowna-do-spraw-spoecznej-readaptacji-i-pomocy-skazanym/materiały-informacyjne-i-szkoleniowe/> (data dostępu: 16.06.2014 r.) oraz na stronie internetowej poświęconej organizacjom NGO pod linkiem <http://wiadomosci.ngo.pl/wiadomosci/830474.html> (data dostępu: 16.06.2014 r.).

53 M. Liwski, J. Wiśłowska, J. Siczek, T. Gatlik, M. Cabalski, Standardy działań probacyjnych organizacji pozarządowych, „Probacja” 2013, nr 4, <http://ms.gov.pl/pl/probacja/2013/> (data dostępu: 16.06.2014 r.).

Nie dziwi więc, iż obydwa omówione środki probacyjne od momentu ich wprowadzenia do polskiego systemu prawnego pełniły ważną rolę kryminalno-polityczną. Należy dojść do przekonania, iż wobec obecnie panującej tendencji dla zwiększenia roli kar wolnościowych obie instytucje będą coraz częściej stosowane przez sądownictwo.

Bibliografia

- Bojarski T. (red.), Kodeks karny. Komentarz, Warszawa 2013.
- Filar M. (red.), Kodeks karny. Komentarz, Warszawa 2012.
- Giezek J. (red.), Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz, Warszawa 2012.
- Grześkowiak A., Wiak K. (red.), Kodeks karny. Komentarz, Warszawa 2014.
- Jezusek A., „Domniemanie winy” w prawie karnym materialnym a procesowe domniemanie niewinności, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2016, nr 2.
- Liwski M., Wisłowska J., Siczek J., Gatlik T., Cabalski M., Standardy działań probacyjnych organizacji pozarządowych, „Probacja” 2013, nr 4.
- Mały rocznik statystyczny 2015, Warszawa 2015.
- Mały rocznik statystyczny 2016, Warszawa 2016.
- Melezini M. (red.), System Prawa Karnego. Kary i środki karne. Poddanie sprawcy próbie, Tom 6, Warszawa 2010.
- Mozgawa M. (red.), Kodeks karny. Komentarz, Warszawa 2015.
- Stefański R.A. (red.), Kodeks karny. Komentarz, Warszawa 2015.
- Stefański R.A., Prawo karne materialne. Część ogólna, Warszawa 2008.
- Warylewski J., Prawo karne. Część ogólna, Warszawa 2012.